

Чи є майбутнє у Конституційного Суду України

Виокремлення функції конституційного контролю зі сфери законодавчої та судової влади у світовому конституційному розвитку стало вагомим кроком, пов'язаним з необхідністю кристалізації арбітральної та контрольної функцій державної влади. Поява органів конституційної юрисдикції – ключовий елемент у системі стримувань та противаг, яка постійно розвивається і вдосконалюється. Відповідні зміни знаходять своє відображення й у функціонуванні органів конституційної юрисдикції, зокрема Конституційного Суду України.

Так, внаслідок конституційної реформи правосуддя 2016 року Конституційному Суду України було надано особливе місце у системі органів державної влади. Також істотним кроком в утвердженні верховенства права через зміцнення національної системи захисту прав людини та приведення її у відповідність із сучасними практиками європейських країн стало запровадження інституту індивідуальної конституційної скарги, що відповідним чином розширило повноваження Конституційного Суду України.

Відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії та з огляду на правову природу Конституційного Суду України його було виокремлено як самостійну та відмінну від судів інституцію. Адже з огляду на функціональний аспект та відповідно до покладених на нього повноважень орган конституційної юрисдикції є професійним екстраординарним органом судової влади, тоді як в інституціональному аспекті він виступає специфічним органом влади, який не належить жодній з гілок влади та є рівновіддаленим від них.

Без сумніву, саме Конституційний Суд України є гарантом стабільності конституційного ладу та конституційного правопорядку в державі, адже вони ґрунтуються на Конституції України. Конституційний Суд України має забезпечувати сталий розвиток держави, зокрема у спосіб доктринального розвитку положень Основного Закону України та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Надзвичайно важливим є забезпечення дотримання конституційних положень усіма гілками влади задля уникнення зловживань та гарантування правовладдя, демократії та прав людини як основоположних європейських цінностей, філософію яких формує Конституційний Суд України у своїх юридичних позиціях.

Слід підкреслити важливість діяльності органу конституційного контролю у сфері гарантування реалізації конституційних положень, які визначають Україну саме як соціальну державу справедливості, зміст і спрямованість діяльності якої обумовлюють права і свободи людини та їх гарантії. У цьому аспекті варто згадати рішення Конституційного Суду України останніх років за конституційними скаргами громадян щодо гарантованості пенсії, яка є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму; про посиленій соціальний захист військовослужбовців тощо. Конституційний Суд України,

зокрема, наголосив на конституційному обов'язку держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня.

З огляду на повноваження, виконувані Конституційним Судом України, надзвичайно важливим є забезпечення його від політичного впливу. Адже можна констатувати, що авторитаризм зумовив те, що зараз відбувається у росії і вилилось у її повномасштабне військове вторгнення на територію нашої держави. Так, легітимації російським конституційним судом анексії Автономної Республіки Крим, приєднання інших українських територій не відбулося б, якби він не номінально, а реально виконував свої функції і не став васалом кремлівського режиму. Слід згадати, що у 2014 році Конституційний Суд України оперативно відреагував на дії російської федерації щодо анексії Криму і підтвердив конституційний статус Автономної Республіки Крим і міста Севастополь як невід'ємних складових території України. З 24 лютого 2022 року, незважаючи на повномасштабну військову агресію російської федерації проти України, Конституційний Суд України не припиняв свою роботу і продовжує виконання своїх конституційних повноважень задля утвердження верховенства Основного Закону України на всій території нашої держави та захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Складно переоцінити важливість функціонування інституту конституційного контролю в правовій державі у період запровадження особливого правового режиму воєнного або надзвичайного стану. Адже неможливість передбачити та заздалегідь урегулювати всі можливі варіанти розвитку подій, необхідність оперативного розв'язання складних соціально-економічних, політичних, гуманітарних, безпекових проблем значно підвищують ризик порушення конституційних положень. Можна також констатувати, що ефективність забезпечення конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина матиме прямий вплив на кількість наших співвітчизників, які повернуться на Батьківщину після довгоочікуваної Перемоги України над агресором.

Конституційний Суд України за час свого існування послідовно відстоює свою незалежність. Можна згадати резонанс, який викликало ухвалення Конституційним Судом України *Рішення № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України*

„Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України. Показовими є і події 2021–2022 років, коли у ситуації, схожій на ту, що склалась із Конституційним Трибуналом Республіки Польща наприкінці 2015 року, Конституційний Суд України до завершення повноважень суддів, достроково звільнених Президентом України із посад шляхом скасування указів про їх призначення, вирішив не приводити нових суддів, призначених на посади попередників, до присяги, чим запобіг кризі легітимності органу конституційної юрисдикції.

Також слід зауважити, що навіть у найбуремніші часи Венеційська Комісія жодного разу не ставила питань ні ліквідації, ні стосовно доцільності існування Конституційного Суду України, натомість висувала підвищені вимоги щодо удосконалення законодавства в частині процедури конституційного судочинства та якості кадрового складу органу конституційної юрисдикції.

У Терміновому спільному висновку Венеційської Комісії і Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи № 1012/2020 (CDL-AD(2020)038) від 11 грудня 2020 року щодо законодавчої ситуації навколо антикорупційних механізмів після ухвалення Конституційним Судом України Рішення № 13-р/2020 Венеційська Комісія наголосила, що „боротьба з корупцією є одним із найважливіших елементів правової держави, так само як і повага до Конституції та конституційного правосуддя. Вони йдуть пліч-о-пліч. Парламент і виконавча влада повинні поважати роль Конституційного Суду як стража Конституції та виконувати його рішення. Своєю чергою, Конституційний Суд, як і будь-яка інша державна установа та суд заслуговує на інституційну повагу, але, з іншого боку, повинен дотримуватися власних процедур і заради забезпечення конституційної стабільності та правової визначеності має приймати рішення, які загалом відповідатимуть його власній прецедентній практиці. Ще більш важливим є те, що Конституційний Суд повинен приймати рішення у межах його законних повноважень і юрисдикції. <...> варто поважати конституційну роль Конституційного Суду, і Верховна Рада повинна імплементувати це рішення, тлумачачи його з урахуванням засад конституційного устрою країни та чинних міжнародних стандартів і захищаючи водночас суспільні інтереси, такі як боротьба з корупцією, у тому числі і в судовій системі“.

У Терміновому висновку щодо реформування Конституційного Суду України № 1012/2020 (CDL-AD(2020)039-e) від 11 грудня 2020 року Венеційська Комісія звернула увагу українського парламенту на ряд проблемних аспектів організаційного, процедурного, змістового та функціонального характеру у діяльності Конституційного Суду України, що потенційно можуть бути унормовані у спосіб законодавчого врегулювання (наприклад, щодо

законодавчого урегулювання розбіжності судової практики, сформованої сенатами; необхідності законодавчої деталізації та конкретизації важливих частин процедурних аспектів, особливо в тій частині, що створюють права або обов'язки для фізичних осіб; покращення рівня правової аргументації Суду в частині належної аргументації та мотивування кожного законодавчого положення, визнаного Судом неконституційним та ін.).

У червні 2022 року першою і ключовою вимогою Європейської Комісії щодо вступу України до Європейського Союзу було визначено ухвалення та запровадження законодавства щодо процедури відбору суддів Конституційного Суду України, у тому числі процесу попереднього відбору кандидатур, який має ґрунтуватися на оцінці доброчесності та професійних якостей відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії. На виконання вимог Європейської Комісії Верховна Рада України з урахуванням низки рекомендацій Венеційської Комісії внесла відповідні зміни до Закону України „Про Конституційний Суд України“. Наразі триває відбір Дорадчою групою експертів кандидатур на посаду суддів Конституційного Суду України за конкурсною процедурою, яка відповідає європейським стандартам. Тому у незалежного Конституційного Суду України, склад якого буде посилено доброчесними та професійними фахівцями, беззаперечно є майбутнє!

У підсумку свого виступу, я хочу згадати наші бесіди стосовно ролі та місії Конституційного Суду України з суддею Європейського суду з прав людини Миколою Миколайовичем Гнатовським, який сказав, що його мрія – щоб український Конституційний Суд став національним Європейським судом з прав людини, де громадяни знаходили би гідний захист своїх людських прав і не мали б потреби звертатися до Європейського суду з прав людини.